

Д. В. Нехайчук,
к. е. н., доцент, докторант, ОРІДУ НАДУ при Президентові України

ДОМОГОСПОДАРСТВА ЯК НОСІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

D. Nekhaychuk,
Ph.D., associate professor, doctoral ORISM NASM, the President of Ukraine

THE HOUSEHOLD MEDIA AS INVESTMENT POTENTIAL OF THE STATE AND ITS REGION

Розглянуто питання формування інвестиційного потенціалу вітчизняних домогосподарств. Доведено, що населення України є за сутністю системним та ефективним інвестором, який дає можливість значно впливати на стан фінансування як фінансових корпорацій, так і реального сектору, що у свою чергу позначаються на загальній ситуації в країні. Досліджено загальну структуру сукупних доходів та витрат населення України, Обсяги кредитів, виданих домогосподарствам України та депозити домашніх господарств, залучених депозитними корпораціями, а також зв'язок із динамікою показників загального прожиткового мінімуму в Україні. Зроблено висновки щодо недостатності використання потенціалу фінансових інструментів, які дають можливість не тільки зберегти фінансові ресурси, а й примножити їх розмір.

The authors examine the formation of the investment potential of domestic households. The population of Ukraine is systemic and effective investor that gives them significant influence over state funding of financial corporations and real sector. This is reflected in the overall situation. The authors examine the overall structure of total income and expenditures of the population of Ukraine, the volume of loans granted to households Ukraine and deposits of households involved in depository corporations, and the relationship dynamics of indicators of general living wage in Ukraine. The article conclusions on insufficient use of the potential of financial instruments that make it possible not only to preserve financial resources, but also to increase their size.

Ключові слова: інвестиційний потенціал, домогосподарства, фінансові інструменти, доходи та видатки, фінансові корпорації.

Key words: investment potential, households, financial instruments, income and expenses, financial corporations.

ВСТУП

Ключовим питанням розвитку внутрішнього ринку в Україні є досягнення стабільно високого внутрішнього попиту на продукцію вітчизняного виробництва. Розвиток і вдосконалення внутрішнього попиту підштовхує

національних товаровиробників до підвищення стандартів якості виробництва споживчих товарів. Величина внутрішнього попиту сьогодні виступає недостатнім спонукальним мотивом розширення вітчизняного виробництва і його модернізації. Обмеженість внутрішнього

Таблиця 1. Структура доходів населення України (у % до загальної суми)

Роки	Доходи, у тому числі:				
	Заробітна плата	Доходи від самозайнятості	Доходи отримані від власності	Соціальна допомога та інші отримані поточні трансферти	
				Усього	В т.ч. соціальна допомога
2009	41,8	14,6	3,9	39,6	22,3
2010	41,7	14,6	5,2	38,5	21,6
2011	41,6	15,9	5,4	37	21
2012	42,1	15,1	5,3	37,4	21,4
2013	41,4	15,7	5,2	37,6	21,2
2014	39,9	16,8	6	37,2	20,2

Складено автором.

попиту компенсується товаровиробниками активізацією їх дій на зовнішніх ринках.

Забезпечення платоспроможного попиту залежить у більшості випадків від стабільності процесу формування у населення фінансових ресурсів та створення інвестиційного потенціалу домогосподарства. Порівняння отриманих доходів (джерела формування) з необхідними витратами, які буде здійснювати населення: витрати на споживання та податкові платежі дають змогу визначити інвестиційний потенціал домогосподарств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою наукового дослідження та його ключовим завданням є визначення інвестиційного потенціалу населення, для чого необхідно проаналізувати й узагальнити усі можливі джерела формування фінансових ресурсів та визначити напрями життєдіяльності, що потребують фінансування, а від так зменшують потенційні можливості населення щодо формування фінансових ресурсів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Передусім, джерелами формування інвестиційного потенціалу населення виступають доходи домогосподарства від:

- трудової діяльності (заробітна плата, підприємницький дохід);
- від власності (різновиди дивідендних та рентних платежів) (табл. 1).

Особливості формування інвестиційного потенціалу населення обумовлюються низкою об'єктивних умов, зокрема: питома вага заробітної плати є найбільшою у

структурі джерел доходів населення України, що, відповідно, обумовлює можливість використання заробітної плати як найбільш репрезентативного показника рівня доходів домогосподарств.

Як свідчать статистичні дані, у структурі сукупних витрат населення найбільша частка належить витратам на споживання (табл. 2).

У складі споживчих сукупних витрат населення України витрати на продукти харчування та безалкогольні напої є домінуючими. Наведені дані свідчать про зменшення питомої ваги витрат на дані товари, натомість простежується тенденція до збільшення частки витрат на непродовольчі товари.

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить, що частка витрат на продукти харчування значно нижча за українські показники: питома вага витрат на продукти харчування та безалкогольні напої за 2006 рік у Японії становить близько 23%, а по країнах ЄС цей показник за результатами 2008 року склав близько 13% [1].

Що стосується країн-членів СНД, то більшість витрат населення теж припадає на придбання продуктів харчування: за результатами 2014 року питома вага даних витрат у Азербайджані сягає приблизно 65%, у Росії — 47%, у Молдові — 44%, Білорусі — 40% [2, 3].

Важливим індикатором оцінювання рівня витрат, що мають здійснюватись в середньому на одну особу, є показник прожиткового мінімуму, який прийнято вважати базовим соціальним стандартом для розрахунку багатьох макроекономічних показників. Як свідчать статистичні дані, показник прожиткового мінімуму протягом 2003—2014 рр. має тенденцію до збільшення (табл. 3).

Таблиця 2. Структура сукупних витрат населення України, 2003—2014 рр., %

Структура сукупних витрат домогосподарств	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Споживацькі сукупні витрати	93,3	92,6	91,1	90,5	90,0	86,2	87,8	90,0	90,2	90,9	90,3	90,5
Продукти харчування та безалкогольні напої	59,1	58,6	57,5	56,6	53,2	51,4	48,9	50,0	51,6	51,3	50,2	50,1
Алкогольні напої та табачні вироби	2,6	2,8	2,8	2,9	2,6	2,6	2,2	3,2	3,3	3,4	3,5	3,5
Непродовольчі товари та послуги	31,1	31,9	32,3	31,6	34,7	36,0	35,1	34,6	35,1	35,5	37,2	36,7
Неспоживацькі сукупні витрати	7,2	6,7	7,4	8,9	9,5	10,0	13,8	12,2	10,0	9,8	9,1	9,7

Складено автором.

Таблиця 3. Динаміка показників загального прожиткового мінімуму в Україні, 2003—2014 рр.

Роки	Прожитковий мінімум (грн.)		Темп зростання показників прожиткового мінімуму до попереднього року, %	
	Загальний показник	Працездатні особи	Загальний показник	Загальний показник
2003	342,00	365,00	-	-
2004	362,23	386,63	5,9	5,9
2005	423,00	453,00	16,7	17,2
2006	472,00	505,00	11,6	11,5
2007	532,00	568,00	12,7	12,5
2008	626,00	669,00	18	17,8
2009	626,00	669,00	0	0
2010	701,00	744,00	12	11,2
2011	875,00	922,00	24,8	23,9
2012	953,00	1004,00	8,9	8,9
2013	1044,00	1102,00	9,5	9,7
2014	1176,00	1218,00	12,6	10,5

Складено автором.

За сучасних умов прожитковий мінімум не виконує покладених на нього функцій та не виступає повноцінним індикатором, що відображає першочергові потреби й вартісний еквівалент можливості їх забезпечення.

При розрахунку споживчого кошика не враховуються ні регіональні відмінності, що мають місце у цінах на товари та послуги, ні відмінності між містом та селом.

Надзвичайно важливою є нагальність проведення заходів щодо приведення показника прожиткового мінімуму у відповідність до законодавчо закріпленої сутності, насамперед це стосується:

- доцільності перегляду складу споживчого кошика у відповідності з сучасними медичними стандартами та враховуючи зміни у потребах населення, викликаних вимогами часу та економічними трансформаціями у країні;

- необхідності чіткого дотримання законодавчо закріплених термінів та строків щодо формування, розрахунку та корегування показника;

- важливості чіткого урегулювання законодавчо закріплених соціальних стандартів з реальною необхідністю та важливістю їх для забезпечення гарантованих державою потреб, а також можливості їх фактичного отримання за умов функціонування домогосподарств в умовах ринкової економіки.

Встановлення показника прожиткового мінімуму, що відображає реальні потреби населення, сприятиме можливості здійснювати оцінку фінансових ресурсів домогосподарств з точки зору їх мінімальної достатності та виміру інвестиційного потенціалу, який може формуватися у домогосподарств при певному рівні доходів та за умови здійснення витрат, рівень яких забезпечує задоволення потреб домогосподарства, що є надзвичайно важливим для подальшого залучення домогосподарств до активної економічної взаємодії та ста-

новлення даного суб'єкта як повноправного та самостійного учасника фінансових відносин.

Дослідження ситуації щодо фактично здійснюваних витрат домогосподарств у відповідності до наявних потреб, свідчить, що станом на кінець 2014 року вітчизняні домогосподарства витратили на придбання товарів та послуг більше 1 млрд грн., що на 12 % більше, ніж у 2011 році.

Важливим інституційним сектором економіки, який безпосередньо пов'язаний з формуванням та використанням фінансових ресурсів населення, виступає сектор загальнодержавного управління, вплив якого реалізується, в першу чергу, через сплату податків та зборів населенням, а також опосередковано через провадження різних напрямів державного регулювання як економічних процесів, так і формування умов для належного існування та розвитку домогосподарства: освіта, охорона здоров'я, культура тощо.

Такий напрям здійснення витрат як сплата поточних податкових платежів та інших трансфертів є менше залежними від намагань та побажань домогосподарств, адже утримання податків здійснюється у примусовому порядку та не має добровільних засад.

У попередні періоди для фінансування витрат домогосподарствами активно використовували інструменти кредитного ринку, які з огляду на мету використання, можна вважати способом покращення матеріального стану домогосподарства

Підтвердженням цього є дані Національного банку України, відповідно до яких темп росту обсягів кредитування домашніх господарств протягом 2005—2012 рр. демонструє стійку тенденцію до зменшення (табл. 4).

Зокрема за результатами 2009 року обсяг кредитування домашніх господарств зменшився на 14 відсоткових пунктів порівняно з попереднім роком, протягом 2013—2014 рр. ситуація зазнала покращення.

Таблиця 4. Обсяги кредитів, виданих домогосподарствам України (остатки коштів на кінець періоду), 2007—2014 рр.

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Обсяги, млн грн.	160386	280490	241249	209538	201224	187629	193529	211215
Темп зростання, %	-	174,9	86	86,8	96	93,2	103	109,1

Складено автором.

Таблиця 5. Депозити домашніх господарств, залучені депозитними корпораціями (крім Національного банку України), 2007–2014 г., млн грн.

Роки	Разом	У тому числі за строками			
		на вимогу	до 1 року	від 1 року до 2 років	більше 2 років
2007	283875	93404	60618	106222	23630
2008	359740	107589	92912	122344	36897
2009	334953	119793	135357	60425	19378
2010	416650	152477	133499	106718	23956
2011	491756	174959	153983	132907	29907
2012	572342	185314	187948	163861	35219
2013	669974	205565	188831	249362	26216
2014	675093	250153	210442	186535	27963

Складено автором.

Таблиця 6. Сума страхових премій, отриманих за договорами страхування життя в Україні за 2009–2014 рр., млн грн.

Період	2010	2011	у % до 2010	2012	у % до 2011	2013	у % до 2012	2014	у % до 2013
Сума страхових премій	906,5	1346,4	148	1809,5	134	2476,7	136	2159,8	87,2

Складено автором.

Таблиця 7. Динаміка страхових премій за договорами страхування життя в Україні, 2010–2014 рр.

	2010	2011	2012	2013	2014
Сума страхових премій, млн грн.	906,5	1346,4	1809,5	2476,7	2159,8
%					
Питома вага у загальній сумі премій	3,9	5,9	8,4	8,6	8,1
Темп зростання	-	148	134	136	87

Складено автором.

Натомість населенням активізується діяльність щодо нарощування придбаних фінансових активів, зокрема активний рух фінансових потоків спостерігається за показником "Грошові кошти та депозити", що дає підстави стверджувати про намагання домогосподарств максимізувати ліквідність належних їм фінансових ресурсів.

Такі тенденції в цілому можна вважати яскравим відображенням недовіри населення до фінансової системи та негативним чинником для розвитку української економіки з огляду на важливість використання заощаджень населення для поживлення фінансової ситуації в країні, адже залучення населення до інвестиційного процесу є складовою формування ефективного механізму функціонування фінансових ресурсів країни в цілому.

Депозити домашніх господарств, залучені депозитними корпораціями, станом на 01.01.2015 склали 675093 млн грн., проти 669 974 млн грн. у 2013 року.

Протягом останніх двох років відбулися зміни у складі та структурі депозитного портфелю. Мало місце збільшення кількості короткострокових депозитів. Ця тенденція не є позитивною, враховуючи важливість довгострокових депозитів як складових інвестиційних ресурсів для розвитку економіки (табл. 5).

До 2008 року домогосподарства надавали перевагу гривневим депозитам, проте на кінець 2009 року питома вага заощаджень у іноземній валюті становила майже 53%, проти 39% у 2007 р. Втім, за результатами 2013–2014 рр. ситуація зазнала зміни — депозити у

іноземній валюті домінують у інвестиційному портфелі домогосподарств. Ситуація з депозитними внесками вітчизняних домогосподарств продемонструвала залежність інвестиційних рішень домашніх господарств від загальної політичної та економічної ситуації в країні та підтвердила прогнози щодо намагань українських домогосподарств перевести свої збереження у іноземну валюту на тлі побоювань щодо знецінення національної валюти.

Проте має місце і зворотній зв'язок: зміни інтересів населення суттєво впливають на стан функціонування фінансових установ та позначаються на загальній ситуації в країні, тим більш, домогосподарствам належить близько 60% всіх коштів, залучених депозитними корпораціями. Вкладення коштів на депозитні рахунки є найбільш поширеним способом зберігання фінансових ресурсів вітчизняними домогосподарствами.

Послуги щодо реалізації ощадної функції, домогосподарства мають змогу отримувати за допомогою укладання договорів накопичувального страхування життя (life-страхування).

Договори страхування життя, крім страхового захисту та виплати застрахованому страхової суми, передбачають отримання певного відсоткового доходу, та, в разі отримання страховою компанією інвестиційного доходу від своєї діяльності, можливість участі в ньому страхувальника, таким чином, виступаючи своєрідним інструментом заощадження коштів населення.

Населення, втративши довіру до фінансових інститутів, не поспішає долучатися до участі у страхових про-

Таблиця 8. Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів, 2011—2014 рр.

	2011	2012	2013	2014
Число недержавних пенсійних фондів	107	101	96	94
Чисельність учасників, тис. чол.	497,1	569,2	594,6	584,8
Чисельність отримувачів недержавних пенсій				
усього, тис. чол.	28,1	47,8	63,1	80,3
у % від загальної чисельності пенсіонерів, що є на обліку в системі Пенсійного фонду (в 2000 р. – в органах соціального захисту населення)	0,19	0,33	0,43	0,55
Загальна сума пенсійних виплат, млн грн.	158,2	208,9	251,9	290,6
Сума пенсійних виплат в середньому на місяць на одного отримувача, грн.	7,51	13,18	17,41	20,99

Складено автором.

грамах, що пропонуються. Галузь страхування життя теж зазнала негативного впливу економічної кризи 2008—2009 років — станом на 01.01.10 life-страховиками від страхувальників-фізичних осіб було залучено страхових премій за договорами на суму 641,4 млн грн., що на 23,5% менше, порівняно з показниками 2009 року. За результатами 2010—2011 років ситуація зазнала зміни — існує позитивна тенденція до збільшення об'єму страхових премій, отриманих від страхувальників-фізичних осіб: приріст складав 48 в.п., у 2013 до 2012 рр. — приріст 36 в.п., а вже у 2014 до 2013 — зменшення на 12,8 в.п. (табл. 6).

Цей інструмент має всі перспективи розвитку — питома вага валових премій зі страхування життя до загальних валових премій по ринку мала позитивну тенденцію до збільшення — з 3,9% у 2010 до 8,6% у 2013 (табл. 7). Ситуація дещо погіршилась у 2014 р. у зв'язку з кризовими процесами.

Недержавні пенсійні фонди (НПФ). Враховуючи проблеми, що існують при функціонуванні системи пенсійного забезпечення в Україні, вагомим значення набуває можливість укладання договорів пенсійного забезпечення з недержавними пенсійними фондами.

Питома вага внесків від фізичних осіб у загальній сумі платежів знаходиться в межах 4—6%, проте, з огляду на той факт, що безпосередніми кінцевими одержувачами пенсійних виплат виступають фізичні особи, тенденція до збільшення загальної суми отриманих премій, свідчить про розвиток даного сегменту фінансового ринку (табл. 8).

Окреслені напрями розвитку недержавних пенсійних фондів свідчать про поживлення зацікавленості до послуг даних фінансових установ — за даними опитувань послугами НПФ у майбутньому планує користуватись у два рази більше респондентів ніж за результатами 2014 року.

ВИСНОВКИ

Як показав проведений аналіз, населенням України не використовується в повному обсязі весь потенціал фінансових інструментів, які дають можливість не тільки зберегти фінансові ресурси, а й примножити їх розмір. За даними досліджень, фінансовими інструментами заощадження коштів користується менше 20% опитаних, натомість при наявності надлишкових коштів 49% респондентів надасть перевагу збереженню коштів вдома у готівковому вигляді.

Економічна криза продемонструвала наявність недоліків у сфері захисту інтересів вкладників фінансових інститутів і відсутності належного рівня фінансового контролю з боку держави та інших громадських

організацій (асоціацій, фондів тощо) щодо моніторингу діяльності як банківського сектору так і небанківських фінансових установ. Належний рівень поточного контролю та попереднього аналізу господарської діяльності дав би змогу попередити банкрутство шляхом ліквідації чи реорганізації фінансово нестабільних інститутів. Необхідність підсилення вимог до формування статутних капіталів та збільшення відповідальності безпосередніх засновників фінансових інститутів обумовлена важливістю створення умов для гарантування надійності функціонування даних установ та забезпечення прав інвесторів — фізичних осіб на можливість отримання гарантій повернення інвестованих коштів.

Підвищення довіри домогосподарств до фінансових посередників та побудова ефективної взаємодії між домогосподарством-інвестором та фінансовим інститутом можливо лише при комплексному підході до гарантування захисту прав інвестора-фізичної особи, що має здійснюватись через забезпечення фінансової довіри.

Література:

1. Нехайчук Д.В. Вплив комунальної власності на забезпечення регіону фінансовими ресурсами / Д.В. Нехайчук // Вісник соціально-економічних досліджень. Одеський державний економічний університет. Збірник наукових праць. — № 2 (42). — 2011 — С. 272—277.
2. Заяць В.М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель: монографія / В.М. Заяць. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 166 с.
3. Нехайчук Д.В. Забезпечення фінансової та монетарної стабільності у державі як основа збалансованого економічного зростання: ретроспективний аналіз та закордонний досвід / Д.В. Нехайчук // Інвестиції: практика та досвід. Науково-виробничий журнал. — № 15. — 2014. — С. 140—144

References:

1. Nekhaychuk, D.V. (2011), "The impact of municipal property to secure financial resources of the region", *Visnyk socialno-economichnyh doslijen ODEU*, vol.2 (42), pp. 272—277.
2. Zayats, V.M. (2011). *Rozvitok rynku silskohozaystvennyh zemel. [Development of agricultural land]*, NNC IAE, Kyiv, Ukraine.
3. Nekhaychuk, D.V. (2014), "Providing financial and monetary stability in the country as a basis for sustainable economic growth: a retrospective analysis and international experience", *Investicii: praktika ta dosvid*, vol. 15, pp. 140—144.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2016 р.